

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas complectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369546628>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

LOG Id: LOG_0089

LOG Titel: Caput Quadragesimum Septimum. Radix Deiparae. Rais Madre de Deos. - XLVII. Hoofstuk. St. Mariaas wortel

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

OBSERVATIO.

Varia in India reperiri arbores, quæ *Lignum Colubrinum* vulgo dictum ferunt, ex variis præter nostrum constat auctoribus, quorum primarii hac de re consulendi sunt *Casp. Commelin. in Fl. Malab. p. 63. Breyn. Prodr. 2. p. 97 & 98. Dale Pharmac. p. 357 & 358. Herm. Par. Bat. Pr. p. 357.* pluresque alii, quos collegi in *Thef. Zeyl. p. 141 & p. 171.* qui varias hujus ligni proposuere species & arbores, inter quas præ omnibus excellunt CANIRAM *H. Malab. Tom. 1. Tab. 37. TSJERU KATU VALLI-CANIRAM H. Mal. Tom. 7. Tab. 5. & MODIRA-CANIRAM Tom. 8. Tab. 24.* Quænam autem harum arborum genuina sit species, quæ famosum illud, sed simul suspectum admodum ferat lignum, non facile est determinatu, *Sam. Dale Modira Caniram Lignum Colubrinum esse sentit; Breynius in Prodr. 2. Horti Malab. Figuram in Tom. 7. & Caniram Tom. 1.* huic annumerat, quæ *Rumphii* figuræ etiam proxime accedunt, ut & illa, quæ *Tab. 5. Fig. 2.* novæ editionis *Breynii* exhibetur. *Clar. Hermannus in Mat. Med. part. 1. cap. 3.* testatur esse radicem arboris Timorensis lignosam, cujus fructus sunt *Nuces Vomice majores* officinar. Quæ eadem sine dubio est arbor ab auctore nostro descripta, quum hæc in Timora plurimum occurrat, in *Ray tom. 3. Dendr. p. 169. Lignum Colubrinum Marungal* dictum describitur, cui eximie virtutes medicæ tribuuntur, & in ejus *Appendic. p. 88.* inter arbores venenatas binæ aliæ ligni Colubri species recensentur, ita ut non mirum sit, superioribus jam temporibus multas de hisce arboribus conjecturas fuisse prolatas & motas, uti videre est inprimis in *Casp. Bauh. Pinac. lib. 12. sect. 6. & in Joh. Bauh. Tom. 1. libr. 3. p. 179. Lignum Colubrinum in Linschotenii itineraio pag. 95 quoque describitur.*

AANMERKINGE.

Dat 'er verscheide Boomen in de Indiën gevonden werden, die het *Slangen-hout* voortbrengen, blykt uit veele andere, als by onzen Schryver aangehaalt zyn, getuigens, waar van de voornaamste over deze zaak te raatplegen zyn de volgende, als *Casp. Commelin* in zyn *Fl. Malab. p. 63. Breyne* in zyn *tweede Prodr. p. 97 en 98. Dale* in zyn *Pharmac. p. 357 en 358. Herman.* in de *Parad. Batar. Prodr. p. 357.* en meer andere, welke ik in myn *Thef. Zeyl. p. 141 en 171* aangehaalt heb, die verscheide zoorten en bomen hier van hebben voorgesteld, onder welke boven andere uitmunten de *CANIRAM* van de *Hortus Malabaricus* in het eerste deel *Tab. 37.* de *Tsjeru Katu Valli Caniram* in het zevende deel *Tab. 5.* de *Modira-Caniram* in het achtste deel *Tab. 24* beschreven en verbeelt. Doch welke van deeze boomen de oprechte soort zy, die het waare vermaarde, dog teffens zeer suspecte *Slangen-hout* geve, is niet ligt te bepalen: *Sam. Dale* hout daar voor de *Modira Caniram.* *Breynius* de *Caniram* van het eerste deel, en die in het zevende deel op *Tab. 7* verbeelt wert, die met de *Figuur* van *Rumphius* ook 't best overeenkomt, als mede die in de nieuwe utgaaf van *Breynius* op de vyfde plaat *Figuur 2* verbeelt wert. De vermaarde *Herman* in het eerste deel *capitt. 3.* van zyn *Materia Medica* getuigt, dat het een houtige wortel zy van een Timoreese boom, welkers vruchten zyn de *Nuces Vomice majores*, ofte de groote kraan-oogen van de Drogisten, welke ook zonder twyfel dezelve boom is van onzen Schryver beschreven. wyl die op Timora ook 't meeste gevonden wert; in het derde deel van *Ray* in de *Dendrol. p. 169.* wert een *Slangenhout, Marungal* genaamt, beschreven, waar aan veele voortreffelyke Medicinale krachten werden toegeëigent, en in deszelfs *Appendix* op p. 88. werden onder de venynige boomen twee andere zoorten van *Slangenhout* opgetelt; zo dat het niet te verwonderen is, dat in voorige dagen veel giffingen over deze boomen en dit hout al bygebragt en te voorschyn zyn gekomen; gelyk te zien is voornamentlyk by *Casp. Bauhinus* in zyn *Pinax lib. 12. sect. 6.* en by *Joh. Bauh.* in zyn eerste deel, derde boek pag. 179. het *Slangenhout* wert mede in *Linschotens Scheeprvaart. pag. 95* beschreven.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM.

Radix Deiparæ. Rais Madre de Deos.

Vidara speciebus & hæc quoque adnumeranda est arbuscula, quæ in multis Indiæ locis crescit, sed, quantum novi, in arte Medica non adhibetur nisi circa Malaccam, ubi ab antiquioribus temporibus a Portugallis celebrata est, ejusque radix pro pretioso medicamento per Indiam divendita. In nullis hæctenus scriptis ejus inveni mentionem, sed circa annum 1654 cœpit mihi innotescere ex relatu D. *Arnoldi de Vlaming van Outshoorn*, tum temporis nostri inperatoris & Archithalassæ, qui antea gubernator fuerat Malaccæ, unde viginti quatuor annis post illam quoque accepi, atque ex ejus forma comperi, hujus spuriam quoque speciem crescere in vicina Celebe, unde ejus descriptionem hic simul inferere atque subungere decrevi.

Arbor itaque altitudinem & crassitiem habet Limonis Nipis vel *Vidaræ*, uti a Portugallis pro silvestri quoque *Vidaræ* specie habetur, itaque denominatur, plurimum tam humilis & incurva est, ut magis fruticem quam arbusculam referat, omnes autem ejus rami undique obfessi sunt horrendis longis, ac firmis spinis, binis oppositis, binaque paria crucefformant, uti in *Rhamno*, ad cujus genus hæc quoque pertinet, quæ spinæ imprudentes dolorifice lædunt, ita ut pars læsa intumescat: Ex spinarum alis folia progerminant cruciatim quoque opposita, sed in ramorum parte inferiore solitaria, in superiore vero unum alterumve foliolum ex majorum alis propullulat, quam maxime accedentia ad *Vidaræ Littoreæ* folia, paulo vero minora; Horum majora binos transversales digitos sunt longa, pollicem lata, firma, ad oras non dentata, inferius cinerea, & lanuginosa, saporis pinguis: In ipsis quoque spinis talia apparent foliola, sed

XLVII. HOOFSTUK.

St. Mariaas wortel.

Onder de geslagten van *Vidara* geboort mede dit boompje, 't welk op veele plaatsen van Oost-Indien wast, maar echter, myns wetens, niet tot de Medicynge gebruikt werd dan omtrent Malacca, alwaar 't van oude tyden by de Portugeezen is vermaard, en voor een kostelyke wortel door geheel Indiën vervoert geworden. Ik heb tot nog toe in gene schriften mentie daar van gevonden, maar omtrent het jaar 1654. daar van eenige kennis gekregen uit het mondelyk verbaal van den Edelen Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, onze doemmalige Veltoverste en Admiraal, die te voren geweest is Gouverneur op Malacca, van waar ikke wel 24. jaar daar na hebbe laten tot my overkomen, en uit deszelfs gedaante bemerkende, dat ook een bastaart zoorte daar van op ons naburige Celebes valt, zo heb ik hare beschryvinge alhier mede willen inlyven of ter neder zetten.

Den boom dan is van de grootte en dikte als een Lemoen Nipis boom, of *Vidara*, gelyk by ook van de Portugeezen voor een wilde *Vidara* gehouden en zogenaamt wert, merendeels zo laag en krom, dat hy meer een beester, dan een boompje gelykt, alle de takken zyn bezet met yzelyke lange en styve doornen, twee tegens malkanderen over, en met hun vier in 't kruis staande, gelyk aan de *Rhamnus* of *Kruisdoren*, onder wiens geslagte dit ook geboort, en welke doornen de onvoorzigtige zeer pynelyk quetzen, en het gestookene lid doen opswellen: Achter de doornen staan de bladeren ook in 't kruis tegens malkander, en aan 't achterste van de takken enkeld: Aan de voorste hebbenze een of twee blaadjes uit hare schoten kyken, zeer na by overeenkomende met de *Vidara Littorea*, of wel zo klein, de grootste zyn twee dwers vingers lank, een duim breed, styf aan de kanten, ongezaagt, van onderen wat grauwn en wolachtig, van smaak als vet en smeer; Aan de doornen zelfs vind men ook diergelyke blaadjes,

fed multo minora, instar nempe unguis digiti, rami sese dividunt in minores firmos, cruciatosque: Flores sunt parvi, flavescentes, & lanuginosi, instar *Vidara Laut*. Fructus quoque instar ejusdem sunt *Vidara*, sed minores, instar semi-adultarum *Olivarum*, superius obtusi, inferius angusti, qui caliculo insident quadridido, angusto, ac solitarii, vel bini, ternive simullocantur, primo virides, dein ex cinereo flavi, edendo inutiles, ossiculum continentes durum, sed non ita rugosum ac *Vidara*: Lignum est pallidum, satis durum, intusque parvo fungoso corde seu medulla repletum, inferior vero trunci pars ac radices sunt solidæ: Ejus radices sunt longissimæ, transversaliter sese extendentes, sed non profunde sub terra, crassitiem plurimum habentes digiti vel pollicis, externe obscure cinereæ, interne flavescentes instar *Liqueritiæ*, detruncatæ vero ad oras magis lutescunt instar nempe *Rhabbarbari*: Recentium radicum sapor parum amaricat cum leni adstrictione, quæ cito tamen evanescit, gratamque aromaticam dulcedinem relinquit, præsertim vero illarum cortex, qui omnino similis est *Pulefari* cum Aniso mixto; saltem talem observavi in radicibus a Pastore *Theodoro Sas*, & cive *Malaccensi Regno Bronken* transmissis, unde nequeo comprehendere, cur ab aliis amaræ habeantur, vel illud intelligere forte vellent de supra notata levi amaritie, quæ in recentibus forte radicibus magis prævalet; *Memoriæ* nobis prodiderunt *Portugalli*, tanquam antiqui *Malaccæ* possessores, quod & a nostra quoque natione ita censetur, magnum hujus arboris radicem esse discrimen, immo tantum, ut illæ, quæ sese ad *Borealem* extendunt plagam, pretiosum sint medicamentum, immo antidotum, e contra vero, quæ ad *Zephyream* terminantur partem, nocivas, immo venenatas esse, *Orientales* vero & *Occidentales* virtutum expertes censentur: Hoc autem impenetrabile naturæ artificium esset, si non fallat illud experimentum: iste saltem memoratus civis *Belga* atque senior istius urbis sancta fide summaque persuasione mihi asseruit, illud ibi rite exploratum & verum compertum fuisse.

Hoc autem naturæ miraculum in nullo alio observabatur loco, nisi in quodam *Malaccæ* urbi vicino, atque hoc circa illam non ubique, sed tantum in talibus arbusculis, quæ in & circa monticulum *Siti Francisci*, seu *Boukit 't Sina* crescunt, qui per horæ quadrantem ab urbe distat, ubi antea *Sinenfes*, seu posterius famosi inter illos inperatoris *Sampo* habitaverunt.

Amatores itaque seu naturæ indagatores monitos esse volo, ut hoc naturæ arcanum ulterius inquirent, an nempe (sepositis *Sinensium Catholicorumque* superstitionibus) hoc mirum discrimen hujus regionis naturæ sit adscribendum, an vero hoc in omnibus reliquis observetur locis, hoc enim a nulla alia hactenus natione, in sua Patria, in qua tamen crevit, indagatum vel expertum fuit.

Nomen. Latine *Vidara Agrestis*, juxta *Portugallum Macana de Mato* h. e. filvestris *Vidara*. Ac medicinalis radix ad *Borealem* sese extendens plagam peculiari nomine *Portugallis* dicitur *Rais Madre de Deos* h. e. Latine *Radix Deiparæ*, quod nomen ipsi inditum est ob excellentes ejus virtutes, vel quia quotannis a *Portugallis* die *Mariæ Sacratæ* h. e. secundo Februarii radices hæ eruebantur, hodie autem per totum effodiuntur annum, optimum autem est, si hoc fiat mensibus siccis: tota porro arbuscula *Malaccensis* dicitur *Bulangan*, in *Java* & *Baleya Bangyan*, ulteriore vero indagine comperi, *Bangyan* alium esse spinosum fruticem, in *Celebe Lowara*, & *Java Warren* vocatum.

Locus. Optima, uti dictum est, radix crevit circa *Malaccam*, quæ nempe ad usum medicum usurpatur, in aliis tamen itidem crevit insulis, uti in *Sumatra*, *Java*, *Baleya*, & *Celebe*, ac præsertim in ejus plaga *Orientali* in regno *Tambucco*: *Boegenses* dicunt hanc quoque arborem in sua Patria esse copiosam, ipsisque etiam vocatur *Lowara*, pato autem a priore differre, illa enim *Boegensium* in altam excrevit arborem foliis majoribus, ac ligno duro, fructibusque quodammodo edulibus.

Ufus.

jes, doch veel kleinder, te weten als een nagel van een vinger, zo verdelen baar ook de takken in veele styve en korte ryskens, mede in 't kruis staande: Het bloeizel is klein, bleek-geel, en wolachtig, gelyk dat van *Vidara Lauwt*: De vruchten zyn ook als van dezelfde *Vidara*, doch kleinder, te weten als balfwassene *Olyven*, van voren breed, achter smal, staande op een vier-spitzig sterretje, en twee en drie by malkander hangende, eerst groen, daar na graauw-geel, onbequaam om te eeten, van binnen met een harde steen, doch zo gerimpelt niet, als die van de *Vidara*, het hout is bleek, redelyk hard, en van binnen met een klein voos bert, doch de onderste stam en wortelen zyn massyf, de wortelen zyn zeer lang, en verspreiden hun overdwars, doch niet diep onder de aarde, meest de dikte hebbende van een vinger of duim, van buiten donker-graauw, van binnen bleek-geel, als zoetbont, maar afgekapt bestervenze aan de kanten wat geelder, te weten als *Rhabbarbar*. De smaak van de versche wortels is een weinig bitter, met een kleine zamenstrkking, die doch haast vergaat, en een aangename zoete speceryachtigheit nalaat, en inzonderheit de schorffe, zynde ten eenemaal als *Pulefari* met *Anys* gemengt, immers zo hebben wy bevonden de wortelen, die ons van *Malacca* door den Predicant *Theodorus Zas*, en den *Mallacsen Burger Reinier Bronken* toegezonden zyn, dierbalven ik niet bezeffen kan, waaromze van anderen voor bitter gehouden werden, of zy moesten 't zeggen van de bovengemelde kleine bitterheit, dewelke misschien in de versche wortel wat merkelyker is. Nu hebben ons de *Portugeezen*, als oude bezitters van *Malacca* nagelaten, en 't is tot nog toe by onze Natie aldaar aldus aangenomen, dat ter een groot verskil onder de wortelen van dezen boom gevonden wort. Ja zodanig dat de gene die na 't Noorden loopen, een kostelyk Medicyn, en tegen-gift zouden zyn, en dat daar en tegen de gene, die na 't Zuiden loopen, schadelijk, ja vergiftig zouden wezen: Doch die van 't Westen en 't Oosten houd men voor onkrachtig, en 't welk voorwaar een ondoorgrondelyk meesterstuk in de natuur zoude wezen, zo anders het onderzoeken en proberen der zelve niet bedriegt: Immers den voornoemde *Nederlandzen Burger*, en *Ouderling* van die stad, heeft my met een hoge betuiging verzekert, dat zulks aldaar wel ter degen onderzocht, en genoegzaam ervaren zy.

Doch dit mirakel der natuure zoude op geen andere plaatsen bespeurt werden, dan alleen omtrent de stad *Malacca*, en dat aldaar ook niet over al, maar alleenlyk aan zodanige boompjes, die op en omtrent het bergsken van *St. Francisco* of *Boukit 't Sina* staan, zynde een quartier uurs buiten de stad gelegen, en daar voor dezen *Sinneezen*, of de nakomelingen van den onder hunlieden vermaarden *Admiraal Sampo* gewoond hebben.

De Liefhebbers en onderzoekers van de natuur wil ik dan vermaanen, datze dit gebeymenis der natuur wat nader komen te onderzoeken, namentlyk of (*Chineezee en Roomsche* superstitie aan een zyde gestelt) dit wonderbaar onderscheidt den eigen aard van dit Land toe te schryven zy, ofte dat het aan alle plaatsen zoude kunnen gescheiden: want het tot nog toe van geene andere Natien in haar Land (daarze nogtans wast) onderzocht of bevonden is.

Naam. In 't Latyn *Vidara Agrestis*, na 't *Portugeeze* *Macana de Mato*, dat is wilde *Vidara*: En de *Medicinale* wortel aan de noord-zyde leggende, biet in 't byzonder by de *Portugeezen*, *Rais Madre de Deos*, dat is in 't Latyn *Radix Deiparæ*, zynde haar die naam gegeven wegens hare uitmuntende krachten, of om datze jaarlyks by de *Portugeezen* op den dag van *Maria Ligt-mis*, dat is den tweede *February* gegraven wierden; dan bedensdaags graaft men ze 't beele jaar door, beter en doch bequamer in de droge *Mousson*: Voorts word de geheele plante by de *Maleyers* genaamt *Bulangan*, op *Java* en *Baleya Bangyan*, doch by nader onderzoek bevinde ik *Bangyan* een andere doorn-struik te zyn, op *Celebes Lowara*, en op 't *Javaans* *Warren* genaamt.

Plaats. De beste, als gezegt, wast omtrent *Malacca*, te weten die men tot *Medicynen* gebruikt, groeyende mede wel op andere Eilanden, doch tot *Medicynen* aldaar onbekent, als op *Sumatra*, *Java*, *Baleya*, en *Celebes*, en inzonderheid aan deszelfs oost-zyde, in 't Koninkryk van *Tambucco*: De *Boegis* zeggen dat dezen boom by haar ook overvloedig zy, insgelyks hebbende de naam van *Lowara*, maar ik meen, datze van de voorgaande verschildt, want die van de *Boegiezen* wort een groote boom, met grootere bladeren, en een hard hout, en ooke eenigfints eetbare vruchten.

Ufus. Cum hæ arbores & radices in Amboina non crescant, nec hic in usu sint, hinc illa adducam, quæ ab istis D. Theodoro Zas, & Regnero Bronken de illarum qualitatibus & viribus mihi relata sunt, uti & ista ex posterioris litteris 15 Octobr. 1678. ad me datis hic inferam.

Qui has desiderant effodere radices, secum sumunt ferreos vectes, & Indicem magneticum; vectes, quum sit solum admodum lapideum, quod palâ transfodi nequit, & quum hæ radices nimium læderentur, si jam eo perventum sit, ut istæ appareant radices, tum index magneticus in usum vocatur, & attenditur accurate, ut istæ eruantur, quæ Borealem spectant plagam, quæ veræ sunt radices *Rais Madre de Deos*, quæ vero ad Austrum sunt sitæ, sibi relinquuntur nec effodiuntur, quum pessimum sint venenum, directe oppositæ Borealibus, nec ullum habent nomen, quæ vero ad Orientem & Occidentem crescunt, nullas habent virtutes, quo autem propiores sunt polo Arctico, eo magis participant de plagæ borealis viribus, sic quoque sese habet cum iis, quæ Australi polo vicinæ sunt.

Hæc *Rais Madre de Deos* Portugallis magno est in pretio, ac quotannis magna quantitate hinc in Goam transfertur, ac sequenti usurpatur modo.

Primo. Si quis veneno sit infectus, hæc radix supra porphyritum cum aqua contrita propinatur, optimumque est antidotum, si autem non satis operetur, contrita hæc radix inponenda est sartagini æneo, hæcque permiscenda albumine ovi anatis, tumque assumpta meliorem præstabit effectum.

Secundo. Si aliquis a venenato Serpente, Millepeda, Scorpione, vel simili venenato animali vel pisce sit morsus vel punctus, hæc radix cum Succo Limonum conterenda est, hujusque quandam oportet propinare portionem, alteramque vulnere illinere, quod probatum est. Nil refert, quænam sit dos, quum non noceat: Radix est amaricans, sique dos sit pugillum, sufficit, uni autem major convenit dos quam alteri, prout tempus & circumstantiæ illud requirant.

Tertio. Hæc radix in febribus etiam convenit supra porphyritum contrita & adsumpta.

Quarto. Contra Diarrhæas, immo Dysenteriam, item cum aqua propinata.

Quinto. Contra Cephalæam cum Limonibus contrita, & ad utraque capitis tempora illinita, ut & fronti.

Sexto. Contra Anginam cum aqua hausta, ut & si collum illiniatur.

Septimo. Contra vulnera cum Limonibus contrita, iisque inposita.

Octavo. Ad Polypum naris seu ejus Cancrum recentem, vel in quam etiam sit parte, cum Limonibus contrita, & malo illinita tam externe, quam interne assumpta.

Nono. Si quis inpetigine, Portugallis *Bicho Cabeludin* dicta, laboret, quæ per cutim prorepit, si hæc radix cum Limonibus supra porphyritum contrita parti affectæ illiniatur, optime eam tollit, ejusque ulteriorem inhibet propagationem.

Hujus arboris fructus optime conducunt ad capitis lavationem iis, qui porrigine vexantur, quæ inde decedit, interne vero non sunt usurpandi, quum sint infalubres. Huc usque *Regnerus Bronken*.

In Java vulgaris quoque est frutex, nullius vero ibi usus est neque radix, neque fructus, & ibidem vocatur *Waren*. Comperi quoque florem veræ Malaccensis arboris cum aliis silvestribus convenire speciebus, amplitudine nempe calicis, & ex uno majore tribusque minoribus petalis florem constare, quorum maximum prominet instar rictus Leonis, intense luteum cum tribus retroflexis pelliculis in interiore parte.

Folia quoque non multum differunt tam forma quam magnitudine a silvestri, quædam enim sunt angulosa,

Gebruik. Dewyl deze wortelen in Amboina niet wasschen, en dierhalven ook hier in geen gebruik zyn, zo zal ik my moeten behelpen met het gene, 't welk my door de voornoemde Heeren Theodorus Zas, en Reinier Bronken, aangaande haare eigenschappen en kragt toegeschreven is, gelyk ik 't zelve uit des laatsten misstive van den 15. October 1678. met de volgende zyne eigen woorden alhier inlyven zal.

Die deze wortelen willen graven, nemen met haar yserse Koevoeten, en een Compas; de koevoeten, om dat het een zeer steenachtige grond is, daar met geen schoppen in te komen is, en ook om dat men met schoppen gemelde wortel te veel quetzen zoude, als dan zo diep gekomen zynde, dat men deze wortel zien kan, zo wert wel met het Compas daar op gelet, dat men de wortel bekomt, die regt na 't Noorden legt, dat dan de regte *Rais Madre de Deos* is, maar die regt in 't Zuiden legt, werd nooit gegraven, om dat het een zeer sneed vergift is, strydende regt tegen die van 't Noorden, heeft ook geen naam, maar die in 't Oosten of Westen groeyen, zyn van geen krachten, maar hoe dichtter aan 't Noorden, hoe meerder deel die van de Noorderkrachten hebben, en zo is 't ook met die naast aan 't Zuiden groeyen.

De gemelde *Rais Madre de Deos* is by de Portugeezen in groote eestime, en werd jaarlyks van hier veel na Goa vervoerd, en gebruikt als volgt.

Ten eersten, wanneer iemand met venyn is vergeven, zo is deze wortel op een steen met water geveven en ingegeven, een goed tegen-gift; maar zo dat niet helpt, moet men deze gevevene wortel in een koperbekken doen, en daar 't wit van een Eenden Ei by doen, en kloppen dat lustig te zamen in dat koper-werk ofte bekken, en zo ingenomen zal goet zyn.

Ten tweeden, wanneer iemand van een vergiftige slang, Duizentbeen, Schorpioen, ofte andere vergiftige gediertens, of Visschen gebeten of gestoken werd, zo moet men deze wortel met Lemoen-zap op een steen vryven, en daar van ingeven, en op de quetsure stryken, is zeer goet: De quantiteit, hoe veel men mag ingeven komt zo naauw niet, want het zal geen quaad doen: 't Is een bittere wortel, en een weinig, zo veel als in 2. of 3. vinger-boeden mag, is genoeg: Doch den eenen mensche dient wel wat meer te hebben als de ander, na dat den tyd vereischt.

Ten derden, voor de koortzen is deze wortel ook goet, met water op een steen geveven en ingenomen.

Ten vierden, voor swaren afgang, of bloet-gank, ook met water ingenomen.

Ten vyfden, voor groote hoofst-pyn, met Lemoenen op een steen geveven, en aan beide de zyden van de slaap des hoofts gesmeert, en ook voor aan.

Ten zesden, voor een zeere keel, met water geveven, ingenomen, en den bals daar mede gesmeert.

Ten zevenden, voor eenige quetsuren, met Lemoenen geveven, en op de wonden gelegd.

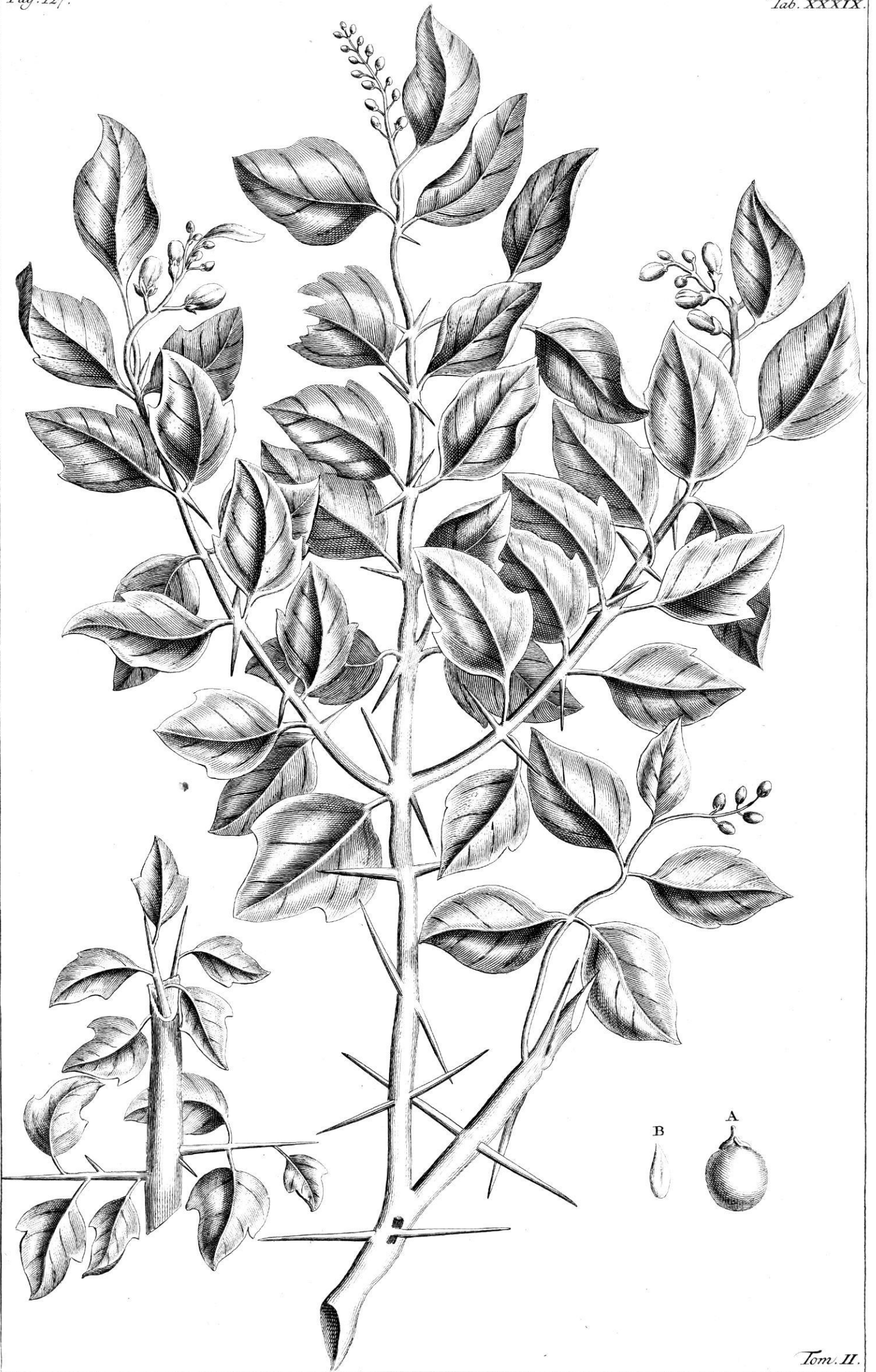
Ten achtsten, voor een zeere neus, of kanker in dezelve, als die eerst begint, ofte op wat plaatzen die zoude mogen komen, met Lemoenen geveven, en op 't zeer, zo buiten als binnen, daar men bykomen kan, met een veerken gestreken.

Ten negenden, als een mensche van de hair-worm (by de Portugeezen genaamt *Bicho Cabeludin*) werd geraakt, welke haairen in 's menschen lichaamblyven steken, moet men ze met Lemoenen op een steen vryven, en stryken dat ter plaatze daar 't geraakt is, die men tegen 't licht aan gemakkelyk kan zien, en uitbalen.

De vruchten zyn zeer goet, om 't hoofd mede te wasschen, voor die gene, die schilfers daar op hebben, die daar van weg gaan, maar moeten niet in 't lyf komen, want het een ongezonde vrucht is. Dus verre Reinier Bronken.

Dit is mede op Java een gemeene struik, doch van geen gebruik, nog aan wortel, nog in vruchten, en biet aldaar *WAREN*: Ik heb ook aangemerkt, dat de bloem aan het opregte van Malacca met de andere wilde overeenkomt, te weten in wydte van de kelk, van een grooten drie kleine blaadjes gemaakt, waar van het grootste overhangt als een Leeuwe mont, hoog-geel van couleur, met drie achterwaarts gebogene vezeltjes van binnen.

Debladeren verschillen ook in grootte en gedaante niet veel van 't wilde, te weten sommige boekig, sommige niet, doch

gulosa, alia non, Malaccensis vero folia inferiore parte sunt mollia instar lanuginis, silvestris vero sunt rugosiora, magisque venosa.

In Malaccensi flores plurimi in racemo proveniunt, non simul, sed unus post alterum sese aperiens, omnesque in fructus excrescunt, ita ut tot simul ex racemo dependeant, quot saepe vitis in uno gerit racemo, quotque fuerunt flores. Silvestris multum crescit circa Bataviam, ibique *Massaan de Mato* h. e. *Vidara Utan* dicta, ejusque usus est ignotus; fructus autem non comeduntur, quum ingrati sint saporis, licet ab aliis ejus radices medicatae censeantur.

Tabula Trigesima Nona

Ramum exhibet spinosae arboris, quae *Radix Deiparae* a *Rumphio* vocatur, videturque esse species *Rhamni*, ad quod genus *Zizyphus* & *Jujuba* quoque referuntur a *Linnaeo* in *Hort. Cliffort.* p. 69.

- A. Ejus fructum *Olivæ*-formem denotat.
B. Ejus officulum feminale.

CAPUT QUADRAGESIMUM OCTAVUM.

Radix Deiparae Spuria: Lowarra.

Licet apud Javanos, Balcienfes, & Celebenfes frutex sit spinosus, qui cum Malaccensi frutice *Radix Deiparae* dicto, tantam habet affinitatem, ut utrique unam eandemque dent denominationem, in illis tamen tantam inveni differentiam, ut singulos peculiari descripsim capite, hancque secundam arbusculam ad *Deiparae* radices speciem reduxerim, licet enim convenientia inter illas sit maxima, Malaccensis tamen sola aromaticam possidet radicem, quae pretiosa est, saporemque habet jucundum, qui in nulla alia observatur radice extra Malaccam crescente, nec ab ulla alia natione in usu Medico adhibetur.

Quidam civis Malaccensis circa annum 1680 hanc radicem & fructus ex *Tambucco* in Celebis parte Orientali sito adduxit, persuadere mihi studens, hos esse Malaccensis *Bulangam* seu radices *Deiparae* veras, nec ab hac differre, unde & varios ejus fructus in hortu meo terrae commisi, quorum unicus tantum progerminavit, qui fruticem dabat stipitosum, qui sese sursum explicabat in longos & flagellofos ramos, inque his spinæ & folia plurimum erant opposita & cruciata, sed spinæ erant breviores, nec ita regulariter locabantur, & supremi ramuli nullas gerebant spinas; folia quoque maxime differebant a Malaccensi, ac magis referebant folia *Oxyacanthæ*, quam domesticæ *Vidarae* vel silvestris, sunt enim binos pollices lata & longa, inque oris obtusam incisionem ab utraque parte habent, unde triangularem gerunt formam, verustiora vero non ita incisa sunt, vel saltem non pro ita funde: Superius glabra sunt, obscure viridia, inferius pallida, sed non lanuginosa, uti in Malaccensi *Vidara*, bina opposita, saporis ingrati, quum Malaccensis saporem gerat pinguem cum *Vidara* plurimum convenientem, in singula folii ala spina locatur firma, in qua bina ternave minora apparent foliola triangularia, sed non ita regularia: Memorati isti ramuli spinis itidem destituantur.

Flores formam habent calceoli vel digitabuli, pollicem circiter longi, & formati ex petalo concavo in quatuor incisiones diviso, quarum maxima suprema est instar calceoli concavi, florem obtegens, estque firma, inferius tres minores apparent laciniae, quarum binæ sunt laterales, tertia inferior, omnes vero lutei sunt coloris, sed sine odore, in floris vero centro quinque apparent longa & crocea stamina, flos ipse in inferiore angustatur parte, viridique infidet capitulo, quod in fructum excrescit, qui rotundus est, vel parum

doch die van 't Malacze zyn van anderen wat zagter als wolachtig, en die van 't wilde zyn ruiger en meer geaderd.

Aan 't Malacze komt 't bloeizel veel aan een tros, niet te gelyk, maar naar malkander opengaande, en alles wert tot vruchten, zo datter zo veele by malkander hangen als een tros druiven. Het wilde groeit veel rondom Batavia aldaar *Massaan de Mato*, dat is *Vidara Utan* genaamt, en zyn gebruik is onbekent, want de vruchten eet men niet, als zynde te leelyk van smaak, boewel andere zyne wortelen voor Medicinaal houden.

De negen-en-dertigste Plaat

Vertoont een Tak van den doornachtige boom *Radix Deiparae* van *Rumphius* genaamt, welke my voorkomt te zyn een soort van de *Rhamnus*, tot welk geslagt de *Zizyphus* en de *Jujube* mede gebragt zyn van *Linnaeus*, zo als blykt uit de *Hortus Cliffort.* p. 69.

- A. Wyft aan deszelfs vrucht na de *Olyven* gelykende.
B. Deszelfs zaat-korl.

XLVIII. HOOFSTUK.

Baster St. Mariaas-wortel.

Hoevel men by de Javanen, Baliers, en op Celebes een doorn-struik vind, met de Malacze *Radix Deiparae* zo groote gelykenisse hebbende, datze die beide eenderlei benaminge geven, zo heb ik nogtans zulken onderscheit daar in bevonden, dat ik van ieder een byzonder Capittel heb moeten maken, en deze tweede zoorte houden voor een *Radix Deiparae*, want de gelykenisse van beide mag zo groot zyn als zy wil, men bevind echter, dat de Malacze alleen een kostelyke speceryachtige wortel heeft, vol van Medicinale krachten, en van een aange-naame smaak, 't welk niet te vinden is in eenige wortel, die buiten Malacca groeit, nog ook datze by eenige Natie tot de Medicyne wort gebruikt.

Zekere Inlands Borger van Malacca heeft my ontrent 't jaar 1680. deze wortel en vruchten van *Tambucco* op Celebes Oost-zyde gelegen, toegebragt, my wysmaken-ae, datze van 't Malacze *Bulangam* of *Radix Deiparae* niet verschildte, wesbalven ik daar van verscheide korrels in myn Thuin plantte, doch waar van maar eene opquam, voortbrengende een stammige struik, dewelke zig na boven met lange en ranke takken wyd en zyd uitbreide: En daar aan stonden de doornen en bladeren ook wat tegens malkanderen, en in 't kruis, doch de doornen waren korter, en stonden zo ordentelyk niet, ook hadden de voorste of eerste ryskens gene doornen: De bladeren verschilden mede merkelyk van de Malacze, gelykende beter na die van *Hagedoorn*, dan na tamme of wilde *Vidara*, want zy zyn twee duimen lank en breed, aan ieder zyde een stompe boek of lap hebbende, en daar door een drieboekige gedaante: Doch de oudste hebben deze boeken niet, of minder kennelyk: Van boven zynze glad, boog-groen, en van onderen bleek, doch niet wit of wolachtig, gelyk die van de Malacze *Vidara*, mede twee tegen over malkander, onaangenaam van smaak, daar de Malacze smerig zyn, met die van de *Vidara* meest overeenkomende, in ieder schoot staat een styve doorn, en daar aan twee of drie kleindere blaadjes, met het volgende paar schier in 't kruis, of in plaats van de doorn een nieuw zyde-takje: De kleine blaadjes hebben de drie boeken ook zo volkomen niet, en zyn de voorstreeve ryskens mede schier zonder doorns.

De bloemen, die daar aan voortkomen, zyn als een schoentje of vinger-boed, ongeveer een duim lank, en gemaakt van een bol blad, doch in vier lappen verdeelt: de grootste staat boven, als een bol schoenken, de bloem bedekkende, en is styf, van onderen ziet men drie mindere lappen, waar van twee aan de zyde staan, en de derde beneden, alle geel van couleur, en zonder reuk; in 't middelste bol ziet men vyf lange geel draden. De bloem loopt achter smal toe, en staat op een groen knopje, waar van de vruchten voortkomen, zynde rond, of een weinig